

спілкуванням з Богом в Його прихованості й водночас відкритості. Стадіально, вона розгортається у вигляді двох модусів: «буття перед» (передчуття, передстояння) та «буття з» (власне, літургійної койнонії), невіддільними одна від одної «сходінками» богоспілкування. Євхаристична літургія є христоцентричним трансцендентним «днесь», зустріччю Бога–Логоса зі своїм народом. Загалом, літургійній койнонії передують Зустріч, зустрічі – Поклик та Прихід запрошених – християн, обізнаних, поєднаних спільною метою благодаріння. Важливий спільнотний дискурс зустрічі в літургії, адже вона здійснюється суголосно з іншими; інші не тільки передстоять з тобою, а свідчать перед Богом за тебе. Зустріч в літургії – це не тільки подія, але й її пережиття, що передуює, становить передчуття наступної зустрічі.

Список використаних джерел

1. Антоний (Блум), митр. Сурожский. О путях веры / Антоний (Блум), митр. Сурожский // Пути христианской жизни. Беседы. – К.: Дух и Литера, 2001. – С.20–39.
2. Антоний (Блум), митр. Сурожский. Пути к Богу / Антоний (Блум), митр. Сурожский // Пути христианской жизни. Беседы. – К.: Дух и Литера, 2001. – С.13–19.
3. Вукашинович В. Литургическое возрождение в XX веке. История и богословские идеи литургического движения Католической Церкви и их взаимоотношение с литургической жизнью Православной Церкви / В. Вакушинович. – Христианская Россия, 2005. – 239 с.
4. Вселенский Патриарх Варфоломій. Віч–на–віч із Тайною. Православне християнство у сучасному світі / Варфоломій, Вселенський Патриарх // Віч–на–віч із Тайною. Православне християнство у сучасному світі. – Пер. з англ. – К.: Дух і літера, 2011. – С.67–350.
5. Вселенский VII Собор // Православная энциклопедия / под ред. Патриарха Московского и всея Руси Кирилла [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pravenc.ru/text/155500.html>.
6. Гумбрехт Г. У. Производство присутствия: Чего не может передать значение / Г. У. Гумбрехт. – М.: Новое литературное обозрение. – 184 с.
7. Ключовський Ян А. Філософія діалогу / Ян А. Ключовський. – К.: Дух і літера, 2013. – 224 с.
8. Прот. А. Дудченко Литургия: как преодолеть разрыв между теорией и практикой? / Дудченко А. // Успенские чтения «Правда. Память. Примирение». Киев, 22–25 сентября 2015 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ru.duh-i-litera.com/wp-content/uploads/2017/01/20_DUDCHENKO-Andriy-Liturgia.pdf.
9. Св. Иоанн Дамаскин. Точное изложение православной веры. – Москва: Изд.–во Сретенского монастыря, 2003. – 162 с.
10. Devetak Liturgijsko djelatno sudjelovanje / V. Devetak // SB №1. – 1990. – С.10–31.

References

1. Antonij (Blum), mitr. Surozhskij. O putjah very / Antonij (Blum), mitr. Surozhskij // Puti hristianskoj zhizni. Besedy. – K.: Duh i Litera, 2001. – S.20–39.
2. Antonij (Blum), mitr. Surozhskij. Puti k Bogu / Antonij (Blum), mitr. Surozhskij // Puti hristianskoj zhizni. Besedy. – K.: Duh i Litera, 2001. – S.13–19.
3. Vukashinovich V. Liturgicheskoe vozrozhdenie v XX veke. Istorija i bogoslovskie idei liturgicheskogo dvizhenija Katolicheskoy Cerkvi i ih vzaimootnoshenie s liturgicheskoy zhizn'ju Pravoslavnoj Cerkvi / V. Vakushinovich. – Hristianskaja Rossija, 2005. – 239 s.
4. Vselens'kyj Patriarh Varfolomij. Vich–na–vich iz Tajnoju. Pravoslavne hrystyjanstvo u suchasnomu sviti / Varfolomij, Vselens'kyj Patriarh // Vich–na–vich iz Tajnoju. Pravoslavne hrystyjanstvo u suchasnomu sviti. – Per. z angl. – K.: Duh i litera, 2011. – S.67–350.
5. Vselenskij VII Cobor // Pravoslavnaja jenciklopedija / pod red. Patriarha Moskovskogo i vseja Rusi Kirilla [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.pravenc.ru/text/155500.html>.
6. Gumbrecht G. U. Proizvodstvo prisutstvija: Chego ne mozhet peredat' znachenie / G. U. Gumbrecht. – M.: Novoe literaturnoe obozrenie. – 184 s.

7. Klochovs'kyj Jan A. Filosofija dialogu / Jan A. Klochovs'kyj. – K.: Duh i litera, 2013. – 224 s.

8. Prot. A. Dudchenko Liturgija: kak preodolet' razryv mezhdu teoriej i praktikoj? / Dudchenko A. // Uspenskie chtenija «Pravda. Pamjat'. Primirenje». Kiev, 22–25 sentjabrja 2015 g. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://ru.duh-i-litera.com/wp-content/uploads/2017/01/20_DUDCHENKO-Andriy-Liturgia.pdf.

9. Sv. Ioann Damaskin. Tochnoe izlozhenie pravoslavnoj very. – Moskva: Izd.–vo Sretenskogo monastyrja, 2003. – 162 s.

10. Devetak Liturgijsko djelatno sudjelovanje / V. Devetak // SB №1. – 1990. – S.10–31.

Ishchuk N. V., Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, A. A. Bogomołtsa National Medical University (Ukraine, Kyiv), Ishchuknb@gmail.com

Liturgy as a meeting

In this article liturgy is considered from the phenomenological standpoint. Based on the examples of the most important meetings described in the Bible, their main characteristics are revealed from the viewpoint of fullness of a person's vital world. It is substantiated that the paradigmatic way of inviting and meeting with God is the Meal, which is actually manifested in the Divine Liturgy up till now. The meeting, as the Bible describes it, is not a communicative fact, but it is a living communion with God in its secrecy and at the same time openness. It unfolds by stages as two modes of being: «being before» (premonition, standing in front of Him) and «being with» (actually, a liturgical koinonia), inseparable from one another «stages» of the communion. The Eucharistic liturgy is the Christ-centered transcendental «nowadays», the meeting of God the Logos with his people. In general, the liturgical koinonia is preceded by the Meeting, the meeting – the Call and the Coming of the invited – Christians who are cognized and united by the common goal of Thanksgiving. The communal discourse of the meeting in the liturgy is important, because it is consonant with others. Others do not only stand before you, but witness before God for you. The meeting in the liturgy is not only an event, but it is also its experience, which precedes and is a premonition of the next meeting.

Keywords: «being before», «being with», call, coming, meeting, meal, koinonia, dialogue, thanksgiving.

* * *

УДК 21:14

Бредун І. В.,
кандидат філософських наук, доцент, доцент
кафедри філософії, Харківський національний
університет будівництва і архітектури
(Україна, Харків), polk@i.ua

«ЕСХАТОЛОГІЧНІ РЕАЛЬНОСТІ» АНТИЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Автор проводить послідовне виокремлення релігійних та філософських поглядів есхатологічного змісту. У межах античної картини світу виявляє словесні рівні теми, авторські інтерпретації. Есхатологічні ідеї розглядаються під кутом зору уявлень мислителів про Долю людини та Долю Всесвіту («замкнену в кільце»). Тема есхатології розкривається у контексті індивідуального буття (філософських та релігійних вчень про душу), в просторі якого осмислюються її додаткові контексти.

Ключові слова: душа, есхатологія, ідея, індивідуальна, Всесвітність, циклічна, смисли.

Проблема розкриття смислового навантаження есхатологічних ідей у вимірах різних релігійних епох має вагоме значення для реконструкції еволюції есхатологічних моделей світу. Це поширює, з одного боку, простір їх смислотворення. З іншого боку, культивує інтелектуальну культуру, розширює свідомість та релігійну свідомість, розвиває духовну та індивідуальну культуру мислення.

Есхатологія як феномен культури пройшла певний шлях історичного розвитку, оформлення у вигляді певних уявлень та вірувань, сформованих релігійних систем. Поняття «есхатологія» має свою генеалогію, традиції слововживання, крокувало через різні епохи, вчення, релігії світу. У вигляді певної системи визначало духовну ідеологію релігійних та

світських спільнот, але як «розгорнутий» концепт у релігійно-філософській, релігієзнавчій академічній традиції не отримало достатнього осмислення та обґрунтування. Адже, есхатологія належить до найбільш значущих, широких та неодномірних, контекстуально навантажених концептів релігійного, релігієзнавчого, тобто теологічного та світського (філософського, наукового) дискурсу, є матрицею релігійних систем світу, атрибутом свідомості, «механізмом» розвитку культури та оновлення її духовного життя. Саме тому, ми звертаємось до осмислення «есхатологічних реальностей» різних культур з метою їх реконструкції.

Ступінь розробленості проблеми. Есхатологічна проблематика пронизувала всі релігійні та філософські системи людства, роботи яскравих авторів західноєвропейської парадигми культури, філософів: Емпедокла, Піндара, Аристофана, Цицерона, Піфагора, Платона, Аристотеля, Плотіна, Порфирія, Прокла, Ямвлиха, Дж. Бруно, Г. Лейбніца, Ф. Ніцше, А. Шопенгауера, Д. Юма, П. Тілліха та ін.

Історичну гілку розвитку ідеї Долі представляє її всебічне осмислення в просторі античного світу. Це стосується релігійної та світської свідомості, її соціокультурних форм існування та ін. З урахуванням вищезначених вимірів її осмислення ми поступово розглянемо різні есхатологічні реальності (моделі) античного світу. Поглиблений аналіз ідеї Долі в античну епоху дозволяє окреслити виміри її розповсюдження, виявити філософські акцентуації. У ході наших розмиркувань ми зупинимось на окремих вченнях (представниках) стародавньої епохи у контексті їх значущості для розвитку філософської та релігійної думки (для розкриття теми нашого дослідження).

Індивідуальна есхатологія: тема Долі душі. Мрія пізнання та осягнення Долі своєї душі була характерною для епохи античних часів (філософів, мислителів, народної свідомості). Вона актуалізувалась у феноменах містичного змісту, релігійній (світоглядній) карті світу стародавніх греків. З історії античної культури відомо, що в давньогрецьку епоху поширеним було пророкування. Долею душі цікавились представники різних прошарків суспільства. Отже, увага до неї простежується на рівні повсякденної свідомості, в уявленнях, віруваннях, дзеркально відбивається у філософських вченнях. Її мотиви ми знаходимо в комплексі стародавніх вірувань у життя душі за гробом, в уявленнях про світ, про безсмертя душі і т. ін. Тема Долі пронизує погляди представників орфізму, герметизму, піфагореїзму (буде далі). У розширеному вигляді вона широко представлена в філософських системах античності, а саме в текстах Платона.

У загальному вигляді тема Долі (у різних формах свого прояву) продовжує історичну гілку своєї появи первинної свідомості. В межах античного світу стверджуються її смислові «зерна», виміри розповсюдження. В цьому аспекті нашу увагу притягує необхідність виявлення її модусів існування, вимірів розвитку ідеї Долі на рівні досліджуваної культури, релігійної свідомості, філософських обривів її здійснення.

На протязі історії містичні здібності завжди привертала увагу народу, масову свідомість. Це було обумовлено природною цікавістю людини пізнати свою Долю (земну), з одного боку. З іншого боку, осягнути

Долю небесну. В першому та другому випадках бути готовим до «випробувань» Долі, або отримати шанс на подолання її негативних проявів. Різні сакральні практики (цілительство, пророкування, чудотворство) були направлені саме на це.

У контексті розкриття вектору есхатологічної моделі світу античних часів, а саме теми Долі індивідуальної душі стає зрозумілою та значимою відома формула «Пізнай самого себе». Вона розкривається у контексті філософських експлікацій, містичних явищ античної культури (буде далі). Античні вішуні сприймалися як загадкові персонажі, як грецькі пророки, яким була відома Доля душі. Отже, остання розкривається та культивується у просторі духовного досвіду посвячених античних часів. У просторі духовної культури особливо цінувалась сакральна пам'ять жерців, філософів, мислителів (Емпедокла, Піфагора та ін.) [3]. Були відомі історії про їх попередні Долі, тобто прожиті життя. Античний світ був переконаний у безкінечні перевтілення, які переживає кожна душа. На цій темі виростали філософські системи, релігійні вчення. Виходячи з них ми інтерпретуємо ідею Долі як таку, що входила в структуру свідомості стародавніх греків, виступала в якості її атрибута. У давньогрецькій культурі відомий вислів «Пізнай самого себе» означав необхідність згадати всі свої Долі, пригадати себе у своїх колишніх життях. Саме таке розуміння надавало значущості різних індивідуальних Долі (земних), які вливаються у ідею Єдиної Долі індивідуальної душі. Отже, тема індивідуальної есхатології розкривається інакше (ніж у наші часи). У сучасних тлумаченнях есхатологія експлікується (нагадаємо) як доля душі за гробом, тобто розуміється звужено. Тут доречно згадати, що у контексті роздумів про індивідуальну есхатологію Е. Тейлор зазначав, що тілесне воскресіння на небі або в царстві тіней по своїй суті являє собою перехід душі, віддзеркалює тему індивідуальної есхатології. У нашому контексті її Долю небесну. Цю ідею підкріплюють стародавні уявлення (які сягають у часи стародавнього Єгипту) про відродження душі в духовному світі, Аїді. Саме там (в зоряних світах) починається справжнє життя душі, розкривається її Доля небесна. Цей мотив ми зустрінемо у різних варіаціях у просторі філософської свідомості орфіків, піфагорійців, Плотіна та інших авторів [2].

Антична свідомість презентувала її у більш розширеному варіанті. Домінуючою для епохи стає, на наш погляд, думка про Єдину Долю кожної конкретної душі (глобальний контекст її осягнення), яка розпадається на «фрагменти» її здійснення, тобто на земні Долі людей (існування у різних життях). Треба звернути увагу, що розуміння Долі у глобальних масштабах наштовхує на думку, що Єдина Доля поглинає локальні форми її здійснення, і навпаки, земні Долі (як буде видно з філософських вчень) впливають на першу. Ця думка стає центральною. Вона пронизує у тому чи іншому вигляді релігійні та світські погляди античних часів (поступово ми її обґрунтуємо). У контексті реконструкції есхатологічної моделі світу стародавньої епохи слід зазначити, що антична культура презентує «змішану» систему світорозуміння та сприйняття. А саме, в її просторі Доля Всесвіту «втільнюється» у індивідуальні Долі людських душ, поглинає їх. У певному сенсі залежить від них.

Значений вище заклик стародавніх мудреців «Пізнай самого себе» (свою Долю) додатково розкриває шанс її відкоригувати за допомогою переосмислення своїх попередніх шляхів (земних та небесних). В такий спосіб людина зцілює себе в моральному відношенні, у контексті очищення її душі та духовної еволюції. Отже, повноцінне існування в світі неможливе поза розкриттям Долі духу. У свідомості давніх мислителів тільки її воскресіння в пам'яті відновлює втрачену духовну досконалість, вибудовує шляхи душі (небесні та земні). Іншими словами, згадати свої Долі розумілось греками як розкриття божественного Проекту в існуванні людської душі (небесної та земної). Окресленні виміри осмислення ідеї Долі розгортаються та презентуються у філософських текстах античних авторів.

На прикладі ілюстрації античного світогляду, міфологічних поглядів можливо «зібрати» деякі смислові виміри теми Долі. Сакральна пам'ять про Долю душі відкриває шлях до пізнання світоустрою, тобто Долі Всесвіту (його структури, а саме духовних, божественних світів). Доля душі за гробом розкриває її духовні шляхи, стани, які вона пережила, а також висвітлює історію її появи та мету її існування. Іншими словами, висвітлює «останні» (замкненні в кільце) Долі людини та світу. Наближає до осягнення Божественної істини.

Мотиви теми Всесвітньої есхатології. Світобачення стародавнього грека, його світоглядні установки пронизувала тема Єдиного буття. У цьому сенсі можна говорити про ідею Єдиної Долі Всесвіту, всього існуючого буття. Єдине «розпадається» на множинне, а останнє входить у структуру першого, тобто приймає участь у здійсненні його Долі (земної та небесної). Ця тема у неявному вигляді пронизує античну картину світу. Доля богів і людей взаємодоповнює одна одну. Межі між земним та небесним світом примарні. Майже всі античні філософи вважали, що душами сповнене все навколишнє буття. Іноді йшла мова про демонів та героїв, інколи про богів. Під таким кутом зору можна говорити про їх індивідуальну Долю. У свідомості античної культури надприродне домінує над земним. Представники божественної сфери, воля богів вибудовує Долю (земну). Знання, мудрість презентувались як дар богів. Зasadничою стає думка про те, що Доля людини, її буття в світі залежить від впливу духовної реальності. Серед атрибутів Долі богів – позапросторість та позачасність, вічність. Таким чином, духовний вимір актуалізується у матеріальному світі. З цієї точки зору дві грані (Єдиного) включають в себе ідею Долі, а саме представників першої і другої ланки буття.

У просторі античної культури отримує свій подальший розвиток тема *Долі інших представників духовного буття*. Вона розгортається у вигляді різних феноменів античної культури (містичного змісту). Як і у попередні часи вона пов'язується з уявленнями про періодичні втілення надприродних істот в тіла посвячених та окремих людей. Йде мова про Долю духів та Долю людей на яку вони впливають (фізично та духовно). Ідея Долі представників божественної реальності розкривається через феномен пророцтва, який був розповсюдженим у храмах. Вважалося, що служителі останніх були обдаровані магичними силами. Їх містичний дар пов'язувався з натхненням, яке охоплювало одержимого жерця (надприродним духом). Надприродні здібності жерців

віддзеркалювали уявлення та народні вірування у божественні втілення, які впливали на Долю людей та посвячених. Існувала думка, що вішун передавав бажання та волю богів. Він говорив про Долю людини (земну), інколи і небесну. Ми пам'ятаємо, що окреслені контексти ведуть свій початок з глибин архаїчної культури та пов'язані з темою Долі духів, віруваннями у дух рослинності (дерев, кущів і т. ін.), отримують подальший розвиток у наступні часи. Доля духу вішуну уподібнювалась Долі духів під кутом зору уявлень про духовні подорожі душі жерця у світ небесний та його повернення у земне буття. Містичний транс осмислювався як певний шлях душі за гробом (асpekt пророчу його Долі), який у свій час переживатиме кожна душа.

Міфологічна свідомість античних часів була проникнута темою духовних реальностей, подорожей героїв та богів по їх вимірам, відвідування обраними царства Аїда, царства тіней. Ми не випадково розрізняємо останні. У літературі ми зустрічаємо різні їх розуміння та тлумачення. Античні філософи «Аїд» осмислювали як духовний, примарний світ [1]. Доля душі не мислилась поза переходів від однієї сфери буття в інший (і навпаки). Отже, саме в просторі містичних явищ ідея Долі висвітлює смислове своє навантаження. З одного боку, мислиться як постійний процес, який розгортається у вимірах двох світів (більш глобальний вимір її здійснення). З іншого боку, усвідомлювалась як мандри душі за гробом (локальний рівень розуміння).

Треба зазначити, що наші розміркування спочатку про Долю душі, потім про Долю Єдиного буття непомітно нас повертають один до одного, тобто одна тема вливається в іншу (формується їх колообертання). Разом взаємодоповнюють одна одну. Цю тенденцію до єднання презентує також соціокультурний вимір актуалізації теми індивідуальної Долі душі, а саме античні уявлення про богів. У певному вигляді (як відмічалось) йде мова про їх Долю (небесну та земну). В просторі античної культури, а саме на рівні її релігійних уявлень Доля світу (земного) осмислюється стародавньою свідомістю як «здобуток» надприродних можливостей богів. Довгий час існувала думка, що боги керують людськими долями, їх вибудовують. З часом вона увійшла у релігійний світогляд всіх часів. Доля земного світу, його представників залежить від богів. У літературі ми зустрічаємо наступні відомості про богів (духовних істот). Так, вважалося, що Доля душі людини складається з переходів у божественний світ та його виміри. Вона підпадала під владу бога Гермеса, який супроводжував душі померлих в царство Аїда (мертвих). А через певний час виводив їх душі з небесних сфер, супроводжував їх Долю земну [5].

Циклічна модель світорозуміння весь час повертає нас до теми Долі представників божественного пантеону (богів). В цьому відношенні слід додатково зазначити, що на рівні міфологічної свідомості вона презентується в контексті розвитку уявлень про смерть та воскресіння богів. Отже, розкривається у віруваннях та поглядах на їх Долю земну. В такий спосіб висвітлюється вся олімпійська релігія. Циклічна модель світу розгортається у межах роздумів про ритми Всесвіту (народження, смерті і відродження). Цей закон був універсальним принципом буття людини античних часів. Під його владу підпадали представники

божественного світу (Зевс і Гермес) та звичайні люди. Існувала думка, що могила Зевса знаходиться на Криті [5]. Ці уявлення відбивають та продовжують первісні вірування про вмираючих та воскресаючих богів епохи традиційної культури. Віра в можливість здійснення їх земної Долі фокусує увагу на темі Долі представників божественного пантеону, тобто божественних втіленнях. Думка про це буде вливатись з часом у глибини релігійної свідомості наступних систем, вибудовувати уявлення есхатологічного навантаження різних ідеологічних моделей світу.

Окреслений вимір осмислення теми Долі богів, їх «смерті і відродження» простежується в релігійних переказах, легендах, міфах про них. У цьому сенсі згадуються відомі оповідання про небесну та земну Долю богів (Персефони та Адоніса, Аттіса та Таммуза, Озіріса), про їх періодичні зникнення та сходження героїв та богів в Аїд. Поширений в Стародавній Греції культ бога Діоніса був пов'язаний з цими уявленнями та віруваннями. Його Доля здійснюючись охоплювала два виміри вселенського буття (небесний та земний). Бог періодично зникав, потім знову проявлявся у світі. Історики релігії відносять Діоніса до богів рослинності. Під таким кутом зору народ усвідомлював Діоніса (як і інших богів рослинного світу). Про віру, що Доля бога поверне його в земне буття свідчили свята, священні обряди, які існували довгий час, збігались з землеробським календарем. Кожного року святкувалось повернення бога з царства тіней, Аїда. У загальному вигляді можливо говорити про те, що Доля богів демонструвала, була «носієм» (у латентному вигляді) ідеї єдності духовних і земних сфер, а також ідеї вічного життя, яке повертається, з одного боку. З іншого боку, у локальному зрізі (вектору індивідуальної есхатології) демонструвала Долю індивідуальних душ, їх шляхи небесні та земні (їх «втягнутість» у цикл вічних чергувань «життя і смерті», «народження і згасання»). Отже, на підставі філософських міркувань про Долю Діоніса можливо презентувати авторську інтерпретацію ідеї Долі Єдиного, яка «замкнена в кільце» вічного коловороту, розгортається через ще не проявленні уявлення античної свідомості про вічне життя (вічний Двигун), яке пронизує Космос, Всесвіт. Ми приходимо до висновку, що ідея Долі представників божественного пантеону більш ширша та контекстуально навантажена ніж її звужене розуміння виключно у межах природних циклів. Під нашим кутом зору межі ідеї Долі в античному світогляді розширюються, виходять на нові обрії її презентацій та інтерпретацій, а саме, досягають рівня осмислення її як Принципу життя, який перебуває у стані вічного розгортання. Єдина Доля Всесвіту складається (умовно) з Долі богів, Долі людських душ, Долі духів, тобто з окремих (індивідуальних) Доль, які (в свою чергу) формують загальну систему Долі Всесвіту (його духовного та фізичного тіла) та есхатологічну карту античних часів [2; 3; 4; 5].

Треба звернути увагу (акцентувати), що мотив Всесвітньої есхатології знаходиться у стані зародження. На рівні античної інтелектуальної культури закладається його смисловий фундамент, який у вигляді ідеї життєвої енергії Всесвіту почне крокувати по різних есхатологічних системах світу. У просторі античної свідомості він ще не отримав чіткого оформлення, але

в первинному вигляді проявляється через різні варіанти міфів про богів, які вмирають та воскресають. Історія про Діоніса ілюструє ідею воскресіння (проникаючого у все суще життя). Подібний контекст присутній в божественній парі Деметри та Персефоні (божественної матері та її дочки), які уособлювали ідею духу хліба (Фрезер). Ці ж уявлення відображають вірування та обряди, які пов'язані з уявленнями про Землю як материнське лоно (символіка життя). З одного боку, в ній відбувається відродження «зерна». Це означає, що вона є носієм життя. З іншого боку, Доля душі, її відродження в новому житті також мислиться як перехід (через лоно матері Землі). У цьому сенсі могила мислилась як «кінець та початок» подальшої Долі душі, її шляхів в небесний світ, а також символізувала матерію через яку відбувається повернення в земну реальність. Ці вірування уособлювали надію людей на безсмертя, вічне життя душ [3]. Індивідуальні Долі можливо проінтерпретувати як модус прояву вічного життя, невід'ємним складовим елементом якого вони є. Колообіг Землі (матерії) та колообіг душ формують думку про вічну їх Долю та Долю Всесвіту.

Іншими словами, міфологічні сюжети презентують найбагатшу палітру ідеї Долі (загальну та індивідуальну) душі під кутом зору теми смерті, відродження та воскресіння. В міфологічній свідомості античної культури вона оформлюється в різноматичну модель (свого прояву та буття), яка піде в історію. Поступове поетапне розгортання системи координат ідеї Долі (людської душі та Всесвіту) дозволило у першому вигляді реконструювати есхатологічні мотиви античної моделі світу (її ключових тем та ідей) у їх первинних формах прояву, розкрити стародавні модуси їх існування. Ми робимо висновок, що отримують свій подальший розвиток такі есхатологічні теми: Доля духовних істот (духів); Доля богів; Доля індивідуальної душі (небесна та земна); перехід душ від однієї форми буття до протилежної, які стають принципом існування. Саме в таких ракурсах розкривається ідея Долі у просторі античного світу. Її «зовнішня» сторона, тобто її історичного оформлення. Окреслені виміри втілення ідеї Долі складають систему координат (есхатологічної моделі античного світу) її актуалізації у просторі духовних реальностей стародавньої Греції.

Отже, в ході аналізу «зовнішнього» шару античної культури можна сказати, що ідея Долі розширила свої смислові горизонти в ландшафті стародавнього світу, увійшла в структуру свідомості людини тих часів. Окремо слід підкреслити думку про те, що антична модель Долі (небесної та земної) продовжить свій еволюційний шлях, буде крокувати по епохам, культурам, по сходинкам релігійної та світської свідомості. Таким чином, ми вибудовуємо «есхатологічні» цеглини (ідеї), які з часом увійдуть у склад наступних есхатологічних моделей світу.

Слід додати, що антична свідомість внесла вагомий внесок в інтелектуальну культуру людства, розбудовує систему координат мислення (релігійного та філософського) наступних часів. У певному сенсі демонструє фундамент на якому буде вибудовуватись релігійна свідомість майбутнього. В цілому розкрито структуру «есхатологічної реальності» античних часів, а саме ідеї Долі.

Список використаних джерел

1. Компанієц Л. В. Идея реинкарнации в мировой культуре: монография / Л. В. Компанієц. – К.: УАР, 2014. – 312 с.
2. Тэйлор Э. Первобытная культура / Тэйлор Э.; [пер с англ.]. – М.: Социально-экономическое издательство, 1939. – 567 с.
3. Фрэйзер Дж. Дж. Золотая ветвь: Исследование магии и религии / Дж. Фрэйзер; [пер. с англ.]. – М.: Политиздат, 1980. – 831 с.
4. Шюре Эдуард. Великие посвященные и Очерк эзотеризма религий / Эдуард Шюре; [пер. с франц. Е. Писаревой]. – М.: Совместное советско-канадское предприятие; СП. «Книга-Принтшоп», 1990. – 419 с.
5. Элиаде М. История веры и религиозных идей: От каменного века до элевсинских мистерий / Элиаде Мирча. – М.: Академический Проект, 2008. – 622 с.

References

1. Kompaniec L. V. Ideja reinkarnacii v mirovoj kul'ture: monografija / L. V. Kompaniec. – K.: UAR, 2014. – 312 s.
2. Tjejlor Je. Pervobytnaja kul'tura / Tjejlor Je.; [per s angl.]. – M.: Social'no-jekonomicheskoe izdatel'stvo, 1939. – 567 s.
3. Frjezer Dzh. Dzh. Zolotaja vetv': Issledovanie magii i religii / Dzh. Frjezer; [per. s angl.]. – M.: Politizdat, 1980. – 831 s.
4. Shjure Jeduard. Velikie posvjashhjonnye i Ocherk jezoterizma religij / Jeduard Shjure; [per. s franc. E. Pisarevoj]. – M.: Sovmestnoe sovetsko-kanadskoe predpriятие; SP. «Kniga-Printshop», 1990. – 419 s.
5. Jeliade M. Istoriya very i religioznyh idej: Ot kamennogo veka do jelevsinskih misterij / Jeliade Mircha. – M.: Akademicheskij Proekt, 2008. – 622 s.

Bredun I. V., PhD, associate professor, Kharkiv National University of Construction and Architecture (Ukraine, Kharkiv), polk@i.ua

«Eschatological reality» of antique picture of the world

In the article the author carries out a consistent separation of religious and philosophical views of eschatological content. In the framework of the ancient world picture reveals semantic levels of the theme, author's interpretations. Eschatological ideas are considered from the perspective of thinkers' ideas about the Fate of Man and the Fate of the Universe (clocked in a ring). The theme of eschatology is revealed in the context of individual existence (philosophical and religious teachings about the soul), in which space its additional contexts are interpreted.

Keywords: soul, eschatology, idea, individual, Universe, cyclic, meanings.

* * *

УДК 261.7

Заторський Н.,
докторант богослов'я в університеті м. Фрібур
(Швейцарія), o_nazarj@yahoо.de

ELEMENTI 2-ГО ПІВДЕННОСЛОВ'ЯНСЬКОГО ВПЛИВУ В НАЯВНИХ СПИСКАХ «ПОСЛАННЯ МИСАЙЛА»

Проаналізовано найбільш помітні ознаки другого південнослов'янського впливу в наявних списках «Послання Мисаїла» – Смоленському, Синодальному і Кревському. На підставі цього було зроблено висновок, які з перелічених характеристик і якою мірою були присутні в архетипі документа – грамоті, від якої пішли існуючі на сьогодні тексти. Також графіко-орфографічне дослідження текстів різних списків дозволило приблизно визначити час постановня Кревського списку, рукопис якого на сьогодні втрачений.

Ключові слова: «Послання Мисаїла», другий південнослов'янський вплив, Кревський список, Смоленський список, Синодальний список.

«Послання Мисаїла до Папи Римського Сикста IV», укладене в 1476 р. й підписане рядом представників українсько-білоруської духовної та політичної еліти, стало відомим ширшому загалові допіру завдяки його публікації унійним митрополитом Іпатієм Потієм у 1605 р., в розпалі полеміки навколо унії Київської митрополії з Римом, укладеної 1596 р. Через наявні в листі запевнення про дотримання Київською митрополією Флорентійської унії (яка була укладена між Східною і Західною Церквами у 1439 р.), православна

сторона відразу висловила сумніви в автентичності документа. Так, у «Пересторозі» полеміст говорить про це послання, хоч і не називає його, так: «книги вигадують, пишучи під датою старою, письмом старим, нібито колись тая згода існувати мала. Але придивися пильно в саму мову – і побачиш, що хоча такі твори старі вигадують, однак мова вся Потієва, мов би устами сам говорив» [7, с. 229]. Відтак, за «Посланням Мисаїла» надовго закріпилася слава документа сумнівного походження, яка тяглася за ним фактично аж до кінця ХХ ст. Хоча з кінця ХІХ ст. деякі науковці почали висловлюватися на захист автентичності послання (серед найвідоміших апологетів автентичності «Послання Мисаїла» православний митрополит Макарій Булгаков [6, с. 1794–1795] та Михайло Грушевський [3, с. 210–211]), остаточної певності щодо цього (яку міг принести лише якийсь список, що постав іще перед Берестейською унією) не було. Лише наприкінці ХХ ст. були зроблені відкриття, які поставили крапку в суперечках щодо автентичності «Послання Мисаїла». У 1970–х рр. у Смоленському обласному краєзнавчому музеї було відкрито повний список послання (у збірнику СОКМ 9907), який дослідники датували 1520–ми роками [9, с. 626], тобто ще задовго до Берестейської унії та народження Іпатія Потія, що остаточно доводило автентичність грамоти. Однак Смоленський список став не єдиним доказом автентичності «Послання Мисаїла». Окрім нього було знайдено ще доволі великий фрагмент послання в Синодальному зібранні Державного історичного музею в Москві, також датований першою половиною ХVІ ст. (у збірнику Синод. 700). Ці знахідки розвіяли останні сумніви в автентичності грамоти Мисаїла. Відтак текст Синодального фрагменту був надрукований у 1992 [10, с. 1071–1074] та 2002 [8, с. 291–296] роках, а повний текст послання за Смоленським списком – 2013 р. [5, с. 410–427].

Попри публікацію всіх відомих на сьогодні списків, аналіз характерних для них особливостей, зокрема мовних і графіко-орфографічних, досі не проводився, тож мета цієї публікації – заповнити цю прогалину, проаналізувавши наявні в різних списках «Послання Мисаїла» елементи другого болгарського впливу (також – 2-го південнослов'янського впливу, далі – 2 ПСЛВ), щоб визначити, які елементи і наскільки були присутні в архетипі документа – грамоті, від якої беруть свій початок усі відомі нам списки, що необхідно для критичного видання послання. Та перш ніж перейти безпосередньо до аналізу, слід зробити кілька зауважень. Перше з них стосується Кревського списку «Послання Мисаїла», текст якого був опублікований І. Потієм 1605 р.: на жаль, рукопис із ним втрачений, як і примірники кириличного першовидання, тому в аналізі цього списку будемо спиратися на видання С. Голубева, зроблене на підставі двох наявних іще в ХІХ ст., хоч і неповних, примірників видання 1605 р. (текст, якого бракувало в цих примірниках, С. Голубев відновив за виданням о. А. Петрушевича [12], зробленого на базі рукописних списків з першодруку 1605 р.). При цьому, звісно, слід робити скидку на можливі втручання видавця в орфографію Кревського списку з метою полегшення читання та розуміння читачами публікованого ним документа. Друге зауваження стосується терміна «другий болгарський»